

KUNSTNERØKONOMIEN

Vigdis Moe Skarstein

Intro

En viktig påpeking i Kulturutredningen 2014 (Engerutvalget) var at mens scenekunst, musikk og museum og kulturvern har hatt store økninger i bevilgninger etter 2005, har kunstnerformål og området for billedkunst, kunsthåndverk og offentlig rom hatt svakere økning i bevilgninger i denne perioden.

Samtidig påviste utvalget at den veksten som har vært i bevilgninger til institusjonene ikke står i forhold til veksten i kunstproduksjon og publikum, og at mye av økningen i bevilgninger etter 2005 har gått til utgifter til lønn, pensjon og forvaltning og drift og vedlikehold av bygg.

Kunstnerne dobbelt dårlig ut

Med andre ord, kunstnerne har kommet dobbelt dårlig ut når det gjelder offentlige bevilgninger: både direkte fordi fokus ikke har vært på kunstproduksjon og fordi de institusjonene som skal være arenaer for fri kunstnerisk virksomhet har brukt midlene til annet enn å legge til rette for å skape kunst. Det er mange variasjoner her, både innen det enkelte kunstfeltet og mellom de enkelte kunstmrådene, som det går for langt å komme inn på i dette korte innlegget. Det er dessuten en viktig del av det vi i utredningsarbeidet om kunstnerøkonomien er i ferd med å skaffe oss mer kunnskap om og som vi vil kunne si mer om når utredningen er ferdig.

Kunstens autonomi og kunstens økonomi

Kulturutredningen som mange andre utredninger de siste årene, peker også på at det trenges økt fokus på privat finansiering og på sammenhengen mellom kunst/kultur og næring. Næringspotensial, entreprenørskap og synergi av kultur og kunstnerisk virksomhet for andre områder, er viktige stikkord i konferanser og debatter. Det dreier seg om å finne balansen mellom kunstens autonomi og kunstens økonomi, for å formulere det overordnet og spissformulert.

Kunst er en skapende kraft i et demokratisk samfunn, en viktig ytring som forutsetning for kunnskap, som korrektiv til og dialog med samfunnsutviklingen, som del av og forutsetningen for debatt i det offentlige rom, for opplevelse og dannelse, bidrar til å forstå og til å tenke nye tanker. Derfor er friheten til å skape kunst grunnleggende. Derfor er kunstens autonomi viktig. Derfor trenger samfunnet kunst.

Vi trenger et mangfold av kunstneriske ytringer. **Det** må være utgangspunktet for en formell og uformell kontrakt mellom samfunnet og kunsten. Det må være utgangspunktet for og motivasjonen for en kunstpolitikk.

Marked og stimulering

Mangfold i kunsten skapes bl.a. av etterspørsel. Det vil si at markedet og publikums etterspørsel bidrar til et mangfold. Men i et lite land som Norge, kan ikke markedet enten det som sådan er privat eller offentlig, alene regulere at vi får stort nok mangfold - eller at det blir plass for "den farlige" kunsten. Selv om vi ser stadig flere eksempler på private innkjøp, utsmykninger og formidlinger - som utfordrer og skaper debatt, vil det alltid behøves stimuleringstiltak fra det offentlige og at det offentlige er kjøper, for eksempel til museer, gallerier, bibliotek osv. Slik jeg og den referansegruppen jeg har med meg tolker det mandatet vi har fått fra kulturministeren, skal vi utrede hvordan vi kan finne tiltak som forbedrer både privat etterspørsel og finansiering, og offentlig innsats som er to av flere grunnlag for at det kan skapes et mangfold av kunst. Kunstnere må kunne leve av å skape kunst dersom samfunnet skal få det mangfoldet av kunstneriske ytringer vi ønsker. Men hvordan inntektene skal – og kan – komme, er et sammensatt spørsmål.

Kunst som eget politikkområde

Og, viktig: vi må ha en kunstpolitikk som er et eget politikkområde, ikke bare en del av kulturpolitikken i videre forstand. Kulturpolitikken etter 2014 meisles ut nå. Det gjør også kunstpolitikken. Igjen: Kulturutredningens anbefaling for en kulturpolitikk etter 2014 dreier seg generelt om å skape **innhold** i den infrastrukturen som er etablert, om å øke produksjonen av kunst og kultur, om et økt fokus på

aktiviteter som kommer publikum til gode. Det handler om en forsterket vektlegging av kunstnerisk og faglig kvalitet. Det har fra flere hold blitt pekt på at kulturinstitusjonene i større grad må bli drivkrefter for skapende arbeid utenfor institusjonene, som dramatikk, musikk og visuell kunst. Det er viktig. Men det er også viktig i den sammenhengen at kunstnerne er med på å sette premissene for slike oppdrag og at institusjonene er en av flere de kan skape og selge kunst til.

Mandatet

Det mandatet vi har fått skal gjøre en vurdering av tiltak som kan bidra til en helhetlig politikk for å legge til rette for at en skal kunne leve av å være kunstner, på tvers av næringsinntekter, lønn og bevilgninger fra det offentlige. Det økonomiske grunnlaget for kunstnere, er en viktig forutsetning i en kunstpolitikk. Derfor er det viktig å ha en så god oversikt som mulig over status på inntektsnivå og sammensetning av inntekter for kunstnere, bl.a. i forhold til andre grupper.

Mandatets tekst (på skjermen)

Hva utredningen tematisk skal gå gjennom:

- Vurdere tiltak som kan bidra til å styrke næringspotensialet og etterspørselsperspektivet for kunstnere.
- Innhente oppdatert informasjon og kunnskap om kunstnernes inntekts- og næringsgrunnlag, deres bruk av stipendordninger og velferdsordninger samt peke på utfordringer som avdekkes i kartleggingen.
- Vurdere hvordan kunstnerpolitikken bør utvikles for å bidra til bredere økonomisk grunnlag for kunstnere; herunder stipendier, vederlag, nærings- og inntektsgrunnlag.
- Vurdere hvordan stipendordningene kan forenkles, effektiviseres og kvalitetssikres, samt vurdere balansen mellom stipend og vederlag.
- Vurdere etablering av system som i større grad betaler kunstnere for kunstproduktet, ikke i forkant for å produsere kunst.
- Undersøke hvordan etterspørselsperspektivet kan styrkes og entreprenørskapet økes, herunder innkjøp, utstillings- og utsmykkingsoppdrag fra offentlige og private bestillere, tilrettelegging for kunstnere i etableringsfasen, innføring av skatteinsentiver, samt stimulere private galleristers virke og internasjonale arbeid.
- Eventuelt vurdere tiltak i andre land som kan ha overføringsverdi.
- Vurdere hvordan regelverk for selvstendig næringsdrivende kunstnere generelt kan forenkles og grundernes rettigheter styrkes (samarbeid AD og FIN)

Det skal på bakgrunn av innhentet materiale og diskusjoner utarbeides en rapport som beskriver aktuelle problemstillinger og forslag til tiltak.

Sammensetning

VMS engasjert som utredningsleder og får bistand (som det heter i utnevningen) av en referansegruppe som består av: Ellen Aslaksen, Stein Bjelland, Anne Katrine Dolven, Christian Iversen, Esperanza Rosales, Jo Strømgren, Knut Schreiner og Randi Thorsen. Michelle Tisdal sekretær og sekretariatet er nå i slutfasen også forsterket med Arne Gundersen.

Utgangspunkt i den enkelte kunstner

Mandatet for vår utredning skiller seg fra mange andre utredninger den siste tiden enten det er kulturutredningen eller utredninger i interesseorganisasjoners egen regi, i at det tar utgangspunkt i den enkelte kunstner, og ikke i kunst og kultur i vid forstand eller kunstbransjer – selv om også det selvsagt indirekte har å gjøre med den enkelte kunstners økonomiske og kunstneriske forutsetninger. Den utredningen vi har fått som oppdrag skal være et av flere grunnlag for å utmeisle en **kunstpolitikk**. Det utfordrer selve kunstnerbegrepet.

Bevende hjerte

Det er med bevende hjerte jeg er her, for jeg regner med at alle er ivrige etter å høre hva vi har tenkt å foreslå og det har vi ikke konkludert ennå. Vi skal levere i andre halvdel av januar og er midt i prosessen med å sortere kunnskap, innspill og tanker. Men jeg vil gjerne si litt om hvordan vi jobber og dele med dere noen av de utfordringene vi er midt oppe i og noen av de tankene vi har om det.

Telemarksforskning

Arbeidet startet i mars. En del av mandatet er å innhente oppdatert informasjon og kunnskap om kunstneres inntekts- og næringsgrunnlag, deres bruk av stipendordninger og velferdsordninger samt peke på utfordringer som avdekkes i kartleggingen. Til dette ble Telemarksforskning engasjert etter anbud i konkurranse med tilbud fra to andre forskningsmiljøer. Dataene som samles inn via spørreundersøkelse og registerdata skal så langt som mulig være sammenliknbar med tidligere undersøkelser for å vurdere utvikling av grunnlaget for kunstneres inntekter. Tidligere undersøkelser var i 1994 og 2006. Telemarksforskning er nå i gang med å sortere og vurdere data og det er for tidlig å dra noen sluttsatser, men jeg vil bli overrasket om det har skjedd store endringer i kunstneres økonomiske situasjon siden forrige undersøkelse. Det vi håper er at undersøkelsen kan gi data som gir kunnskap om utviklingen for ulike grupper av kunstnere, om balansen mellom ulike typer inntekter og om forholdet til entreprenørskap og næring, utvikling innenfor utdanning osv. Flere av dere har sikkert vært med på å svare på Telemarksforskings undersøkelse. Det har vært en viss kritikk av gitte spørsmål og frykt for ikke å få mange nok eller gode nok svar. Men totalt sett er det langt flere som har svart – og svart fullstendig – enn ved forrige undersøkelse i 2004- 2006, så selv om kunstnerpopulasjonen er større i dag enn ved forrige undersøkelse, mener Telemarksforskning de har et godt datagrunnlag for de analysene de skal gjøre.

Møter og innspill

Telemarksforskings undersøkelse er bare en av flere kilder til den kunnskap som vil ligge til grunn for utredningen. Fra april til juni hadde vi intens møtevirksomhet med relevante interesseorganisasjoner og andre som har en rolle i kunstfeltet og entreprenørskap, både i Norge og foreløpig Sverige utenfor Norge. Og vi holder ennå på med det. Vi sendte også ut ca 200 invitasjoner til å komme med innspill. Ca 50 svarte på dette og har gitt mye og spennende kunnskap og forslag til tiltak. Jeg takker alle som har bidratt til dette og vi vil invitere til et dialogmøte med alle som har gitt innspill før utredningen leveres. Referansegruppen har hatt flere møter både med egne innlegg og diskusjoner og innlegg fra andre som har erfaring fra kunst - og kunst, entreprenørskap og næring. Nå er vi i fasen for å sette ord på hovedutfordringene samtidig som vi løpende får data fra Telemarksforskning. Referansegruppen skal bl.a. sitte sammen to dager i neste uke for å gå gjennom det materiale vi har til nå.

Hovedspørsmål, utfordringer: (Ikke entydige, vurdert ut fra tilbakemeldinger – og heller ikke fullstendig)

- Et stort og overordnet spørsmål er digitalisering og globalisering (drevet både av digitalisering og et både nærmere og større internasjonalt marked og arenaer) som utfordrer strukturene i kunstproduksjonen og med det markedets - og finansieringskjeden fra kunstproduksjon (det å skape) til konsumpsjon. Dette gjelder ikke minst innen musikk og litteratur. Når, for eksempel i usikkens flyktige tilværelse i den digitale verden, skal en fange verket/musikken og få betalt? Vi spør om vi trenger en redefinisjon av musikken – og generelt kunstens - egenart? I hvert fall endres strukturene.
- Dette er sterkt knyttet til spørsmålet om rettigheter, både i forhold til åndsverkloven og vederlagsordninger. Dette ser vi på. Vi har blant annet bedt om analyse av utviklingen på de ulike områdene fra rettighetsorganisasjonene. Vi har merket oss hvordan flere peker på hvordan verk utnyttes av tredjepart uten at opphavsrettspersonen godtgjøres. Bl.a. har vi merket oss Norwacos sak mot RiksTv. Men vi ser på utviklingen av rettighetsområde i videre perspektiv enn det, altså bl.a. i forhold til digitalisering. Vi er oss bevisst at åndsverkloven er under revidering.
- Stipendstrukturen er en viktig del av mandatet, ikke minst fordi SKS er den eneste offentlige støtten som går direkte til enkeltkunstnere og kan betraktes tilnærmet som lønn. Så vidt vi kan se av tilbakemeldinger er det relativt lite misnøye med at Garantiinntekten ble fjernet, men det er ulike oppfatninger om hva slags type stipendier det er behov for og hvordan tildeling av stipendier skal forvaltes. Det siste har evalueringen av Kulturrådet sett på og er ikke i utgangspunktet en del av mandatet for vår utredning. Når det gjelder strukturen er mange opptatt av at etablererstipend er viktigst, mens andre mener at arbeidsstipend, mer langsiktige stipend, pustehullstipend og livsløpsstipend er viktige for videreutvikling. Også stipendkvotene diskuteres.
- Forholdet til **næring** har mange aspekter. De fleste kunstnere som har eget firma har enmannsforetak. Mange synes regler om skatt og inntekt er omstendelige og krevende, ikke minst i forhold til rapportering. Vi har gått gjennom regelverket og vurderer både tiltak for mer kunnskap om det – og eventuelle forenklinger.
- Mange oppfatter seg også som det de kaller ufrivillige næringsdrivende fordi avtalepartnere gjerne vil forholde seg til et foretak. Særlig skuespillere har påpekt dette, og ser dette problematisk i forhold til selv å kunne velge arbeidsform/avtalesystem. Dette

dreier seg jo ikke bare om regelverk for næringsdrivende, men også om holdninger hos arbeidsgivere, oppdragsgivere og om avtale, også om honorar.

- Velferdsordninger kommer i klem for kunstnere når de skifter mellom det å være næringsdrivende, lønsmottakere, midlertidig ansatte og frilansere. Det blir vanskelig å opparbeide nok inntekt til å ha rettigheter gjennom NAV. Vi vurderer ulike tilnærminger til dette. Flagge her: Vi er fascinert av SKUDA!
- Entreprenørskap – er et vanskelig begrep. Entreprenørielle holdninger og måter å tenke på i betydningen kreativitet og evne til å skape noe nytt, er beslektet med kunsthaget, og burde kunne være et utgangspunkt for større etterspørsel etter folk med kunsthaglig bakgrunn langt utover kunsthagområdet.
- Entreprenørskap – i betydningen kunnskap om det å drive bedrift, økonomi og administrasjon, forholder kunstnere seg ulikt til. Noen synes det er irrelevant i forhold til det å skape kunst. Mange etterlyser bedre utdanning og kompetanse på dette området, noe som følges opp av utdanningsinstitusjonene og ikke minst ser vi av mange invitasjoner til seminar i disse dager at dette er et spørsmål som settes på dagsorden i mange kunstmiljøer. Det finnes mange entreprenører i ulike valører av begrepet innenfor kunsten, og vi har møtt mange spennende eksempel.
- Beslektet med disse spørsmålene er vi opptatt av virkemiddelapparatet generelt og er bl.a. nysgjerrige på det samarbeid som nå er mellom Innovasjon Norge og Kulturrådet. Vi ser også mot andre land her.
- En stor utfordring som er påpekt av mange er at vi har et økt antall kunstnere. Hvem er kunstnere, oppfatter seg som det, er kvalifiserte som det? Bl.a. Engerutvalget peker på at veksten i kunstnerbefolkningen gjør at arbeidsoverskuddet på ulike kunsthagfelt øker, og dette bidrar til at presset på ulike kunsthagfelt øker, og at dette bidrar til å presse nivået på lønn og honorarer ned. Løsningen på denne utfordringen er ikke å begrense adgangen til kunsthagutdanning, mener Engerutvalget. Løsningen kan heller ikke være at det offentlige skal lønne alle som ønsker å leve som kunstnere. Kulturutredningen var opptatt av rettferdighetsmålenes betydning i kulturpolitikken. I denne sammenhengen må rettferdighet bety at myndighetene må legge til rette for sjanselikhett i rekrutteringen til kunsthageryrket og for at alle skal ha lik mulighet til å kunne prøve ut sine talenter. Utfordringen for vår utredning blir evt. å finne ut hvordan. En talentsatsing er som kjent et stort satsingsområde i budsjettforslaget for 2015.
- Kunst som yrke – og kunsthaglig bakgrunn for andre yrker. Stort potensiale i å bruke kunsthaglig utdannete folk i mye større utstrekning enn i dag. Her bør etterspørselen økes i tillegg til den for kunsten som sådan, jfr. det om entreprenører.
- Kulturloven fastsetter en ansvarsfordeling mellom forvaltningsnivåene. Vi prøver å få en innsikt i hva dette innebærer i praksis når det gjelder kunst. Skal kommuner og fylkeskommuner fordele statlige midler eller også bevilge og initiere etterspørsel i egne budsjetter? Hvordan er dette i dag? Vanskelig å finne ut, men vi prøver.

OBS OBS ingen fullstendig liste, eksempel på noen overordnede spørsmålsstillinger som har mange underspørsmål, ikke minst i forhold til spesielle utfordringer for det enkelte kunsthagfeltet. Jeg ser fram til å kunne komme med noe mer konkret og den diskusjonen vi kan ha når utredningen er levert, for å bidra til en god kunsthagpolitikk. I dag vil vi som er her fra utredningen lytte. |